

BIJDRAGE

ANTON MILH

DENKEND AAN CALLEWAERT. OVER DE PATER-DOMINICAAN JUUL CALLEWAERT EN DE VLAAMSE BEWEGING

De pater-dominicaan Juul Callewaert (1886-1964) was in zijn tijd een bekend voorvechter van de Vlaamse zaak. Men kan echter niet ontkennen dat vandaag de dag zijn leven en denken wat in de vergetelheid zijn geraakt. In sommige studentenkringen wordt op cantussen nog wel het *Lied van Pater Callewaert* gezongen, maar slechts weinigen zullen de inhoud van de liedtekst in verband kunnen brengen met de idealen van de pater. In 2014 ging de vijftigste verjaardag van zijn overlijden onopgemerkt voorbij. Toen werd dus een kans gemist om deze figuur opnieuw voor het voetlicht te plaatsen. Dit jaar, op 4 februari, was het honderd-dertig jaar geleden dat Callewaert geboren werd. Deze verjaardag vormt dan ook de directe aanleiding voor dit artikel in *WT*.

Over Callewaert is al behoorlijk wat gezegd en geschreven: ik moet hier maar het werk van Arthur de Bruyne en pater P.J.A. Nuyens, ordegenoot van Callewaert, in herinnering brengen.¹ Het beeld van Callewaert dat door hen mee werd gecreëerd en geconfirmeerd – nl. dat van een ‘volksverbonden’ pater die vanwege zijn Vlaamsgezindheid herhaaldelijk in aanvaring kwam met het Belgische establishment (zowel politiek als kerkelijk) en onterecht vervolgd werd door de ‘anti-Vlaamse’ repressie na de Tweede Wereldoorlog – leeft onverminderd voort bij een bepaald deel van de Vlaamse beweging.² Dit beeld is echter hoogst proble-

1 A. de Bruyne, “Petits vicaires...” *Priester Daens, Dom Modest Van Assche, Rektor Jan Bernaerts, Pater Callewaert*, De Panne, 1968, pp. 117-160 en P.J.A. Nuyens, *Pater L. J. Callewaert. Met Woord en Daad in Liefde*, Mortsel, 1969.

2 Zo werd Callewaerts naam vermeld in een wetsvoorstel voor amnestie, dat door de

< Juul Callewaert, 1953. [ADVN, VFE 33]

matisch. Zowel De Bruyne als Nuyens zijn immers steeds eerder bewonderaars dan geschiedschrijvers *sine ira et studio* geweest. Over Callewaert in de Tweede Wereldoorlog vinden we bij hen bv. maar weinig informatie terug. Met de gegevens die ze wél aanreiken, dienen we uiterst voorzichtig om te springen. Zo kende pater Nuyens Callewaerts dagboek uit de oorlogsperiode goed, maar maakte hij hier op zeer selectieve wijze gebruik van: over Callewaerts houding tegenover de collaboratie of zijn visie op de inval in Rusland in 1941 vinden we bij hem bv. niks terug.³ Zowel Nuyens als De Bruyne vermeden dus elke bron die buiten het hagiografische, haast martyrologische patroon viel.

In deze bijdrage zal ik een levensbeschrijving van Callewaert geven, waarbij ik in het bijzonder aandacht zal hebben voor enkele elementen die zijn invloed op de Vlaamse beweging hebben bepaald. Ik heb hiervoor o.a. kunnen putten uit het omvangrijke Callewaert-archief, dat zich in het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADVN) in Antwerpen bevindt.⁴ Hieraan gekoppeld zal ik een ideologisch profiel van de pater schetsen, vnl. aan de hand van het parcours dat hij aflegde in de jaren onmiddellijk voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

1. CALLEWAERTS PARCOURS BINNEN DE VLAAMSE BEWEGING

TORHOUT, ROESELARE, LEUVEN, OOSTENDE

Juul Callewaert werd op 4 februari 1886 geboren in het West-Vlaamse Torhout. In zijn latere leven zou hij van het boerenleven in zijn geboortestreek een gesublimeerde abstractie maken: hier werkten de mensen hard, verbonden met God, de aarde en elkaar; hier was men godsvruchtig en behoudsgezind.⁵ Op de

Senaatsfractie van het Vlaams Belang werd ingediend in 2011, en dat in overweging werd genomen. De lijst met namen van Vlaamse cultuurdragers die ‘omwille van hun Vlaamsgezindheid’ werden vervolgd na WO II die in dit wetsvoorstel is opgenomen, gaat grotendeels terug op Nemrod (= R. De Muyt), *Het feest van de haat. Kollaboratie – verzet – repressie – amnestie*, Diksmuide, 1967, pp. 113-114; cf. B. Laeremans, J. Ceder & A. Van Dermeersch, “Wetsvoorstel tot uitwissing van alle gevolgen voor de toekomst van veroordelingen en sancties wegens tijdens de periode van 10 mei 1940 tot 8 mei 1945 gestelde vermeende daden van incivisme en tot oprichting van een commissie belast met de schadeloosstelling van de door de naoorlogse repressie getroffen personen of hun nabestaanden voor de ten gevolge van deze veroordelingen en sancties geleden financiële schade”, 16 maart 2011, p. 4.

3 Provinciaal Archief Vlaamse Dominicanen, L.J. Callewaert: P.J.A. Nuyens, Begeleidende nota Oorlogsdagboek Pater Callewaert, 25 juni 1974; vgl. met P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, pp. 162-183.

4 Dit onderzoek resulteerde in de masterscriptie “Nu is het uur van Vlaanderen geslagen” *Een onderzoek naar de rol van pater J. L. Callewaert in de Vlaamse beweging*, KULeuven, Faculteit Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen, 2014. Het onderzoek maakt deel uit van een project rond ‘800 jaar dominicanen’ (1216-2016).

5 Cf. J. Callewaert, E.P. Callewaert’s Dankwoord, in: T. Brouns et al. (eds.), *Vlaanderen’s*

lagere school werd de jonge Juul al snel opgemerkt vanwege zijn intelligentie en om deze reden in 1898, op twaalfjarige leeftijd, naar het Klein Seminarie van Roeselare gestuurd. Deze school had op dat moment al een stevige reputatie binnen de Vlaamse beweging als thuishaven van taalminnende priester-leraars en – door de Groote Stoorring van 1875 – als de bakermat van de Vlaamsgezinde scholieren- en studentenbeweging. Callewaert zou zich al snel zelfbewust in deze traditie van Gezelle, Verriest en Rodenbach plaatsen.⁶ Net zoals in Rodenbachs tijd werd de sfeer aan het Klein Seminarie in de tijd van Callewaert bepaald door ultramontaans katholicisme en flamingantisme. Callewaert werd lid van verschillende Vlaamsgezinde en godsdienstige studentengilden, waarvoor hij bedevaarten organiseerde en voordrachten hield. Hij werkte ook mee aan het invloedrijke scholierentijdschrift *De Vlaamsche Vlagge*, waarin er verschillende bijdragen van zijn hand verschenen.⁷

Na het voltooien van zijn humaniora in 1904 besloot Callewaert zijn roeping te volgen en zich aan te melden voor het diocesaan priesterseminarie, waarvan de eerste jaren ('filosofie') eveneens in Roeselare werden ingericht. Tijdens zijn eerste jaar las Callewaert geschriften van H.-D. Lacordaire, de grote predikant die de dominicanenorde na de Revolutie had hersticht in Frankrijk, en van T.N. Burke, een Ierse dominicaan die tijdens het Eerste Vaticaans Concilie had mogen optreden als theoloog.⁸ Dit bracht hem tot de overtuiging dat het wellicht toch niet zijn roeping was om diocesaan priester te worden. Zijn keuze voor de dominicanen was echter niet vanzelfsprekend: na de Franse Revolutie kwamen de dominicanen pas terug naar West-Vlaanderen in 1873, toen ze een klooster stichtten in Oostende. In de regio was het dus niet echt een bekende orde.⁹ Toch zette Callewaert door, en in september 1905 werd hij ingekleed in het dominicaanse noviciaat in La Sarte

hulde aan Pater Callewaert. Gedenkboek, Kortrijk, 1936, p. 156 en J. Callewaert, *En Vlaanderen voor Christus*, Antwerpen, 1951, pp. 97-98. Ook het werkje *Eene Landgamme* (het gamma – de toonladder of toonschaal – van een land), waarin de jonge Callewaert de deugden van het landelijke volk beschrijft als de noten van een schone symfonie, is tekenend in dit verband (Bisschoppelijk Archief Brugge, N89, Pater J. Callewaert, s.d. [vóór 1905]).

6 Cf. ADVN, Archief L.J. Callewaert (AC 108), D3122(2): J. Callewaert, "Herinneringen aan mijn jeugdleven", dl. 2, pp. 4-5, 1-18 januari 1945; ADVN, AC 108, D3122(3): J. Callewaert, "Het klein Seminarie van Rousseleere", 30 juni 1906; J. Callewaert, *Slotrede van mijn proces bij het krijgshof van Gent*, opgenomen in P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, p. 259 en R. Vanlandschoot, *Hugo Verriest. Biografie*, Tielt, 2014, pp. 22-23 en 511.

7 L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1875-1933*, Leuven, 1976, p. 132; T. Brouns, *Zo werd E.P. Callewaert 50 jaren*, in: T. Brouns et al. (eds.), *Vlaanderen's hulde [...]*, pp. 13-53, 17-18 en 26-27 en P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, pp. 21-23.

8 P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, p. 25.

9 Cf. R. Plasschaert, *De Dominicanen te Oostende*, in: *Lange Nelle*, jg. 22, 2010, nr. 2, pp. 27-29; R. Plasschaert, *De Dominicanen te Oostende (slot)*, in: *Lange Nelle*, jg. 22, 2010, nr. 2, pp. 49-51; P.J. De Pue, *Dominikaanse wetenswaardigheden in West-Vlaanderen*, Gent, 1979 en A.M. Bogaerts, *Provinciale kapittels der Dominikanen van de Nederduitse Provincie*, dl. 4, Brussel, 1971, 1: Kloosters (pp. 3, 34, 53, 86, 92, 121 en 172).

(bij Hoei), ter welke gelegenheid hij de kloosternaam Laurentius kreeg (naar de Zalige Laurentius van Ripafratta, een 15de-eeuws predikant en hervormer van de dominicanenorde).¹⁰ Het jaar nadien werd frater Callewaert toegewezen aan het studiehuis van zijn orde in Leuven, om er de priesteropleiding aan te vangen.

In 1908, dus nog tijdens zijn opleiding in Leuven, werd Callewaert redacteur van *De Vlaamsche Vlagge*. Als redacteur was hij een pleitbezorger van de bredere opvoedende, godsdienstige en sociale richting in de studentenbeweging, dus van de 'nevenbewegingen' die in de laatste vooroorlogse jaren werden gecontesteerd door voorstanders van een meer uitgesproken Vlaams-nationale richting.¹¹ Twee jaar later, in 1910, publiceerde hij in het tijdschrift nog enkele artikels onder een schuilnaam, waarin hij de studenten opriep een rol op te nemen in de verspreiding van de Vlaamse gedachte.¹² In datzelfde jaar werd Firmin Deprez hoofdredacteur van de *Vlagge*. Deprez was vier jaar jonger dan Callewaert en eveneens een oud-leerling van het Roeselaarse Klein Seminarie. Na zijn humaniora ging hij studeren aan de Leuvense universiteit en was stichtend lid van Amicitia, een flamingante en ultrakatholieke studentenvereniging. O.m. via Deprez stond Callewaert dus zowel in contact met het West-Vlaamse scholierenmilieu als met de Leuvense hoogstudenten.¹³ Pastorale aanwezigheid onder studenten zou een rode draad vormen doorheen Callewaerts apostolaat; hiervan getuigen ook vele van zijn publicaties.¹⁴

In 1912 werd de jonge frater tot priester gewijd in Leuven, en enkele maanden later werd hij lid van de kloostercommuniteit in

- > Gelegenheidsprentje bij de priesterwijding van Juul Callewaert, 14 juli 1912. [ADV N, VGDA 89]

10 I.W. Frank, *Laurentius von Ripafratta*, in: B. Steimer & T. Wetzstein (eds.), *Lexikon der Heiligen und der Heiligenverehrung*, Freiburg, 2003, dl. 2, p. 923.

11 L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven [...]*, pp. 152-170 en R. Vanlandschoot, *Hugo Verriest [...]*, p. 23.

12 L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven [...]*, p. 155.

13 Over Firmin Deprez, zie: C. Duhamel, *Deprez, Firmin*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, dl. 2, p. 917; zie ook het boekje van L. Ghesquiere, *Firmin Deprez: studentenleider, blauwvoeter, adjudant in het IJzerleger*, Kaaskerke, 1956, waarvoor Callewaert de inleiding schreef. Over Amicitia, zie: L. Vos-Gevers, *De Vlaamse studentenbeweging te Leuven (1836-1914)*, in: *Historica Lovaniensia*, nr. 38, 1975, pp. 139-140; H. Gravez & M. De Moor, *Amicitia*, in: *NEVB [...]*, dl. 1, p. 271 en P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, pp. 37-38.

14 Zie bv. *De apologetische opleiding der studenten* (Antwerpen, 1913), *De toekomst der Katholieke jonge wacht en de Katholieke jonge wacht der toekomst* (Antwerpen, 1913), *Onze Vlaamsche Volksjeugd* (Gent, 1921), *Hoogeschoolleven* (Antwerpen, 1924) en *Levensgezondheid: brieven aan jonge mensen* (Tielt, 1952).

Oostende. Callewaert richtte in de badstad een Sint-Thomasgenootschap voor volksjongens op, naar het voorbeeld van het Leuvense Sint-Thomasgenootschap (een cultureel-godsdienstige vereniging voor universiteitsstudenten, opgericht in 1897).¹⁵ Hij kwam echter al snel in aanvaring met de deken en een aantal Oostendse burgers, omdat hij de activiteiten van het genootschap organiseerde in de beslotenheid van het klooster. Men zou iets vernomen hebben over de flamingante reputatie van de pater, en daarom achtte men het niet opportuun dat men niet kon controleren wat hij zei tegen de jongeren. De zaak werd voorgelegd aan de Brugse bisschop, bij wie de provinciaal overste van de Belgische dominicanen voor zijn jonge confrater ten beste sprak. Uiteindelijk werd besloten dat de pater de conferenties voor het – overigens zeer populaire – genootschap voortaan in de kloosterkerk moest organiseren: op die manier was het volledig openbaar én werd de soevereiniteit van de paters op het vlak van apostolaat gerespecteerd.¹⁶ Callewaerts bekendheid nam toe; maar ook op het bisdom had men nu voor een eerste keer zijn naam horen vallen.

DE EERSTE WERELDOORLOG

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd pater Callewaert door zijn oversten naar het buitenland gestuurd. Via Amsterdam belandde hij in Londen, vanwaar hij naar Stockport bij Manchester werd gezonden om er de zielzorg voor de Belgische vluchtelingen op zich te nemen. In Engeland begon de pater mee te werken aan *De Stem uit België*, een blad dat was opgericht door de Antwerpse priester Floris Prims. Hij verzorgde o.m. de studentenrubriek van dit blad. Tegen militarisme, nationalisme en de zgn. 'godsvrede' (*union sacrée*) in, werden in *De Stem* pacifistische en flamingante standpunten ingenomen – zonder evenwel deloyaal te zijn aan het vaderland. Zo werd bv. de strikte neutraliteit van de H. Stoel verdedigd en de onrechtvaardigheden op taalgebied in het leger systematisch aangekaart. Deze positie werd niet in dank afgenomen door de Franstalige, Belgisch-nationalistische pers, waarin Callewaert door sommigen beticht werd van landverraad.¹⁷ Uit zijn privégeschriften blijkt dat de pater doorheen

— 15 P.J.A. Nuyens & K. Palinckx, *Sint-Thomasgenootschap*, in: NEVB [...], dl. 3, pp. 2756-2757; cf. J. Dedeurwaerder, *Professor Speleers. Een biografie*, Antwerpen-Gent, 2002, p. 58. De wortels van dit genootschap gingen terug tot 1649.

16 Over deze kwestie, zie: Bisschoppelijk Archief Brugge, N89, Kan. K. Dubois: J. De Cuyper aan J. Geldhof, 21 september 1965; Bisschoppelijk Archief Brugge, N89, Pater J. Callewaert: C. Rolin aan G. Waffelaert, 24 maart 1913 en P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert* [...], pp. 46-47.

17 In het najaar van 1917 was er een pennentwist gaande tussen *De Stem* (Prims en Callewaert) en de *XXe Siècle*, een krant waarvoor de journalist Fernand Neuray werkte. Neuray beschuldigde de pater ervan een 'Bolo Pasja' te zijn, hem vernoemend naar een Fransman die werkte voor de Duitsers en uiteindelijk in 1918 voor landverraad geëxecuteerd zou worden. Over pater Callewaert en *De Stem uit België*, zie voornamelijk: A. Callens, *Pater Jules Callewaert en 'De Stem uit België'*, in: *Verschaeviana*, dl. 5, 1982, p. 39; gebaseerd op A. Callens, *Het weekblad*

de oorlog inderdaad steeds radicaler werd m.b.t. de Vlaamse zaak, en dat hij na de oorlog zelfs volledig had gebroken met de Belgische staat.¹⁸ In de pers liet hij zich evenwel gematigder uit. Callewaert stond in nauw contact met de Frontbeweging en kwam een aantal keren in opspraak bij de militaire en geestelijke overheden, omdat hij o.a. het verspreiden van clandestiene pamfletten onder de soldaten zou hebben aangemoedigd.¹⁹ Zijn steun ging ook uit naar de activisten.²⁰ Op het einde van de Eerste Wereldoorlog kon Callewaert tot die strekking binnen de Vlaamse beweging worden gerekend die wilde breken met België, en die later ook de erfenis van het activisme zou incorporeren.²¹

TERUG IN VLAANDEREN

Pas aan het begin van 1919 trok pater Callewaert terug naar het dominicanenklooster van Oostende. Zijn terugkomst in Vlaanderen luidde meteen ook een intense periode in van predicatie en spreekbeurten, voornamelijk op allerlei bijeenkomsten met flamingante stempel. Bij de

^ Juul Callewaert voor de pastorie in Stockport, s.d. [ADVN, VFE 33]

¹⁸ "De Stem uit België" (1914-1919). Een bijdrage tot de studie van de Vlaamse emigrantenpers in de eerste wereldoorlog, KU Leuven, Letteren, licentiaatsverhandeling, 1980.

¹⁹ ADVN, AC 108, D3122(5): J. Callewaert, "Mijne oorlogsfilosofie", pp. 12-13, 26 oktober 1918 en Letterenhuis, Antwerpen, Archief Alfons van de Perre, C1252/B: J. Callewaert aan A. van de Perre (nr. 7), s.d.

²⁰ R. Boudens, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven, 1975, p. 193; zie ook D. Vanacker, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde, 2000, p. 288, over een ander incident waarbij pater Callewaert in opspraak kwam.

²¹ Letterenhuis, Antwerpen, Archief Alfons van de Perre, C1252/B: J. Callewaert aan A. van de Perre (nr. 8), s.d. en J. Callewaert aan M. Geerardyn, 22 april 1917, aangehaald in D. Vanacker, *De Frontbeweging* [...], p. 181.

²² Cf. L. Gevers & L. Vos, *Kerk en nationalisme in Vlaanderen in de 19de en de 20ste eeuw*, in: R. Burggraeve & J. De Tavernier, *Is God een Turk? Nationalisme en religie*, Leuven, 1995, pp. 46-47.

onthulling van het Rodenbachstandbeeld in Roeselare in september 1919 (dat was weggehaald tijdens de oorlog maar nu dus werd teruggeplaatst) “zinspeelde” de pater op de bestuurlijke scheiding van het land, aldus pater Nuyens.²² Hij was echter daarvoor al in de problemen gekomen op het bisdom, want in augustus 1919 had Mgr. Waffelaert, bisschop van Brugge, een brief geschreven naar de provinciaal overste van de dominicanen waarin hij zijn bezorgdheid had geuit, omdat hem “van overal klachten bereikten over pater Callewaert die (...) op verschillende bijeenkomsten preken geeft in een gewelddadige taal die niet getolereerd kan worden. Oordeelt gij het niet nuttig hem te kalmeren of hem tegen te houden en te voorkomen [dat hij dit nog doet] (...)? Dat lijkt mij en vele verstandige mannen [met mij] het beste voor de vrede in het vaderland en voor de godsdienst.”²³

Verder kreeg de pater het verbod om nog te spreken voor groepen scholieren en verkreeg hij aanvankelijk geen *nihil obstat* voor zijn boek *Kerelsleven*. Toen men bij Mgr. Waffelaert informeerde naar het waarom van deze weigering, antwoordde deze dat hij Callewaert beschouwde als iemand die de jeugd opruide tot opstandigheid tegen hun opvoeders. Verder schreef hij dat de pater “prend le ton d'un homme qui aurait reçu une mission spéciale de diriger la Jeunesse et de tout reformer. Or, il n'a pas cette mission, et il oublie trop qu'elle appartient aux Evêques et aux prêtres envoyés par eux”.²⁴ Dat de pater ook nog eens optrad als getuige ter verdediging op het proces van August Borms, zal hem ook niet in dank zijn afgenomen geweest in bepaalde middens.²⁵

De moeilijkheden met de kerkelijke overheid stopten hier echter niet. In 1920 kreeg pater Callewaert via de provinciaal te horen dat hij ook het verbod kreeg om nog in het openbaar te spreken in het aartsbisdom; een verbod dat zou gelden zolang hij zich nog bezighield met de Vlaamse beweging. Callewaert protesteerde, maar de provinciaal wilde de kwestie nu voorgoed van de baan hebben. Zo kon hij aan kardinaal Mercier schrijven dat hij in een onderhoud met zijn kloosterlijk ondergeschikte deze het volgende had meegedeeld: “Je lui ai donné (...) le précepte formel de ne plus s'occuper à l'avenir, de quelque façon que ce soit, d'affaires politiques ou linguistiques (...) Je l'ai obligé à se tenir à un ministère purement sacerdotal.”²⁶

— 22 P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, p. 79.

23 Eigen vertaling van: “Undique ad me veniunt querelae de Patre Callewaert qui (...) variis in coetibus conciones habet intolerabilis linguae violentiae. Nonne ipsum sedare, vel et reprimere aut impedire utile iudicas (...)? Ita mihi videtur et multis cordatis viris, in bonum quoque pacis patriae, atque religionis” (Bisschoppelijk Archief Brugge, Acta Episcoporum Brugensium, 14 augustus 1919, p. 172).

24 Bisschoppelijk Archief Brugge, Acta Episcoporum Brugensium, 16 maart 1920, p. 46.

25 C. Van Everbroeck, *August Borms: Zijn leven, zijn oorlogen, zijn dood. De biografie*, Antwerpen-Amsterdam, 2005, p. 139 en P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, p. 79. Zie ook ADVN, AC 108, D3119(7): A. Borms aan J. Callewaert, 25 juni 1923.

26 Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Archief Désiré-Joseph Mercier, XV. Vlaamse

^ Juul Callewaert bij het Vlaams Nationaal Zangfeest in Antwerpen, 26 juni 1936. [ADVN, VFE 33]

De bom ontplofte evenwel toen Hilaire Allaey, een goede vriend van Callewaert, twee artikelen publiceerde over de moeilijkheden tussen de kerkelijke overheid en Callewaert in *Ons Vaderland*, het persorgaan van de Frontpartij. Allaey (die schreef onder het pseudoniem 'G.E.' uit Brussel) hekelde in deze artikels kardinaal Merciers "*koppig, besliste, hardnekkige Vlaamschhaterij*" en de "*Franschdolheid van het aartsbisdom*". Dat Callewaert in ballingschap zou moeten gaan (hierover circuleerden er dus blijkbaar geruchten), kwam rechtstreeks voort uit het gegeven dat hij als lagere clericus zijn nek had uitgestoken voor de Vlaamse zaak, maar hierbij telkens op een onverbiddelijk "*Maul halten!*" – dixit Allaey – vanwege kardinaal Mercier en de rest van het episcopaat was gestoten.²⁷ In een brief aan *Ons Vaderland* schreef Callewaert dat hij niets met de artikels te maken had en dat hij de felle toon ervan afwees, maar het mocht niet baten.²⁸ Mercier vaardigde prompt het verbod uit aan de lagere clericus om het blad nog te lezen.²⁹ Ook voor de dominicanen was het nu genoeg geweest: Callewaerts oversten besloten hem voor een tijd weg te sturen. Als 'ballingsoord' werd gekozen voor Ierland.

IN IERLAND

In juli 1920 arriveerde de pater in St. Mary's Priory in Tallaght, het grootste klooster van de Ierse dominicanen, op zo'n tien kilometer van Dublin. Hij zou er net geen jaar verblijven, tot juni 1921. Ierland was al langer een *topos* binnen de Vlaamse beweging; zo was bv. ook Rodenbach geboeid door *the Emerald Isle*.³⁰ Zoals gezegd, las Callewaert tijdens zijn seminaristijd de geschriften van de Ierse dominicaan Burke, en toen hij in 1915 in Engeland verbleef, was hij al eens voor enkele weken de Ierse Zee overgestoken – hierover schreef hij toen trouwens enkele artikels in *De Stem*. In 1919 schreef hij ook nog een artikel in *De Vlaamsche Vlagge* over Ierland en Vlaanderen.³¹

De fascinatie en liefde voor Ierland en het Ierse volk die Callewaert er gedurende zijn verblijf opdeed, zou hij heel zijn leven blijven meedragen, en ook uitdragen. Die liefde was in de eerste plaats gebaseerd op de gelijkenissen die hij zag tussen Ierland en Vlaanderen: allebei een katholiek volk, waarvan de taal en de cultuur onderdrukt werden. Vlaanderen en Ierland hadden, als twee kleine volkeren, allebei recht op zelfbeschikking, aldus de pater.³² In de periode waarin Callewaert in

— kwestie, 59. Callewaert (Pater) Vlaamse kwestie 1920: H. Parijs aan D.-J. Mercier, 25 april 1920.

27 G.E. (= H. Allaey), Mechelen en Vlaanderen, in: *Ons Vaderland*, 22 mei 1920 en G.E. (= H. Allaey), Mechelen en Vlaanderen. Vervolg, in: *Ons Vaderland*, 23 mei 1920.

28 J. Callewaert, Mechelen en Vlaanderen. Een brief van Pater Callewaert, in: *Ons Vaderland*, 10 juni 1920. De brief zelf dateerde van 2 juni 1920.

29 R. Boudens, *Kardinaal Mercier [...]*, p. 200.

30 R. Vanlandschoot, *Albrecht Rodenbach. Biografie*, Tielt, 2002, p. 239.

31 L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven [...]*, pp. 175-176.

32 ADVN, AC 108, D3122(5): J. Callewaert, "Mijne oorlogsfilosofie", pp. 62-63, 27 december 1918.

Ierland verbleef, bereikte de Ierse onafhankelijkheidsstrijd overigens zijn hoogtepunt. Zijn nationalistische vuur laaide er dan ook eerder op dan dat het bekoelde. In 1923 verscheen van zijn hand het boek *Ierland en het Iersche volk*, dat gebaseerd was op notities die hij had bijgehouden tijdens zijn verblijf in Ierland. De aandachtige lezer zal meteen doorhebben dat Callewaert met dit boek over Ierland ook 'een boek over Vlaanderen' geschreven heeft. De vele parallellen die hij – al dan niet met zoveel woorden – tussen Ierland en Vlaanderen trok, werden in elk geval geëxpliciteerd door Cyriel Verschaeve in diens recensie van het boek: “*in den spiegel van den vreemde [zal de Vlaamse lezer] alles leeren wat hij moet weten en doen om als Vlaming in Vlaanderen zalig te worden*”.³³

De Vlaams-nationalistische journalist en historicus Arthur de Bruyne pikte de Ierse kwestie op toen hij ooit een spreekbeurt van Callewaert hierover bijwoonde. De Bruynes fascinatie voor Ierland en de Ierse vrijheidsstrijd resulteerde uiteindelijk in verschillende monografieën alsook heel wat artikels in ‘*t Pallieterke* – meestal onder de schuilnaam ‘E. de V.’. Ook De Bruyne zag in de Ierse strijd een voorafspiegeling van de Vlaamse strijd, die nog ten volle moest uitbreken. In dit licht schreef hij dan ook dat “*men pater Callewaert [nergens] beter [naar kon] ‘verbannen’ dan naar Ierland, en juist op een ogenblik dat daar de strijd om de vrijheid een beslissende wending neemt!*”³⁴ Na de Tweede Wereldoorlog leefde er een kleine groep gevluchte Vlaamse collaborateurs in Ierland, die pater Callewaert in herinnering hielden als een soort ‘eerste Vlaamse apostel’ op het eiland.³⁵

STRUBBELINGEN ROND ONZE JEUGD EN HET SINT-THOMASGENOOTSCHAP

In november 1922 werd pater Callewaert toegewezen aan het dominicanenklooster in Gent. Hij kreeg er een aanstelling als hoofdredacteur van het twee jaar eerder opgerichte idealistische jongerentijdschrift *Onze Jeugd*. Daarnaast was hij actief in het Sint-Thomasgenootschap in Leuven en richtte hij tevens een afdeling van dit genootschap op in Gent. Ook met al deze initiatieven kwam de pater in conflict met de kerkelijke hiërarchie. Het Leuvense Thomasgenootschap groeide nl. snel uit tot een bolwerk van flamingante studenten. Ook al was het genootschap in de eerste plaats godsdienstig van aard, toch ging het – onder invloed van Callewaert – al snel de politieke kant op. Zo schreef Leon Elaut, destijds lid van het Sint-Thomasgenootschap, dat er met de studenten werd gezocht naar argumenten voor de Vlaamse zaak in het werk van Thomas van Aquino.³⁶

— 33 C. Verschaeve, Het boek van de maand. *Ierland en het Iersche volk*, in: *Onze Jeugd*, jg. 4, 1923, nr. 2, p. 92.

34 A. de Bruyne, “*Petits vicaires...*” [...], p. 127. Cf. P.J. Verstraete, *Leven en werk van Arthur de Bruyne*, Kortrijk, 1999, pp. 43-44.

35 F. Seberechts & F.-J. Verdoodt, *Leven in twee werelden. Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, 2009, pp. 110-114. Cf. R. Houthaeye, *Vlamingen in Ierland*, Izegem, 1989, pp. 11-32.

36 L. Elaut, *Eskulaperijen. Mijmeringen van een arts*, Brecht-Antwerpen, 1967, pp. 106-107.

Hoewel ik bij Callewaert nergens geschriften heb teruggevonden waarin hij de band legt tussen nationalisme en het denken van de *doctor angelicus*, kan een artikel van Odiel Spruytte in *Onze Jeugd* enige duidelijkheid scheppen. De West-Vlaamse priester poogde hierin "het nationalisme zelf, naar zijn inhoud, te toetsen aan de traditioneele zedelijke beginselen".³⁷ Spruytte viel het patriottisme in de bestaande "grootstaten" aan, door het te contrasteren met Thomas' concept van de *pietas erga patriam* (de deugd van de toewijding of trouw tegenover het vaderland).³⁸ De vroegere intieme, familiale band van de mens tegenover de gemeenschap (de oude invulling van de *pietas erga patriam*) ging niet meer op voor de verhouding van de burger tegenover de staat (de nieuwe invulling die men in de grootstaten aan dit begrip probeerde te geven). Daarnaast typeerde hij de *pietas erga patriam* als een "stille vereering" terwijl hij het hedendaagse patriottisme als "lawaaierig" bestempelde. Bovenal meende hij dat het hedendaagse patriottisme "kunstmatig" was, ingegeven door propaganda, en niets meer te maken had met de *pietas*, die op natuurlijke wijze diende te groeien zoals de liefde van een kind tegenover de ouders.³⁹ Wie Spruyttes achterliggende gedachtegoed kent, weet dat hij zo dus eigenlijk de liefde voor Vlaanderen – de ware *pietas erga patriam* – contrasteerde met het Belgische patriottisme. Allicht werden gelijkaardige argumenten geformuleerd op de bijeenkomsten van het Sint-Thomasgenootschap.

Het genootschap raakte overigens eveneens betrokken bij de troebelen in het Leuvense studentenmilieu in de jaren '20. Gerard Romsée, voorzitter van het genootschap, werd weggestuurd van de universiteit; en pater Callewaert, die ervan werd verdacht mee de onrust te hebben aangestookt, kreeg een spreekverbod voor het genootschap, dat hierna langzaam dood bloedde.⁴⁰

In *Onze Jeugd* bood Callewaert een forum aan enkele Vlaams-nationalistische priesters, zoals Cyriel Verschaeve en – reeds vermeld – Odiel Spruytte. Daarnaast gebruikte hij het tijdschrift om zijn eigen visie op de uitbouw van de Katholieke Actie voor de jeugd uiteen te zetten. Callewaert vond dat deze voornamelijk moest uitgaan van reeds bestaande organisaties (bv. de – in deze periode sterk radica-

37 O. Spruytte, Christelijke beginselen en nationalisme, in: *Onze Jeugd*, jg. 4, 1923, nr. 4, p. 150.

38 Over dit begrip in het werk van Thomas, cf. het lemma *pietas*, in: R.J. Deferrari, M.I. Barry & I. McGuiness, *A Lexicon of St. Thomas Aquinas based on the Summa Theologica and selected passages of his other works*, Baltimore, 1948, p. 839. Zie verder ook D. Llywelyn, *Toward a Catholic Theology of Nationality*, Plymouth (VK), 2010, pp. 144-145.

39 O. Spruytte, Christelijke beginselen en nationalisme [...], pp. 159-161.

40 Zie voornamelijk: L. Vos, *Idealisme en engagement. De roeping van de katholieke studerende jeugd in Vlaanderen (1920-1990)*, Leuven-Den Haag, 2011, pp. 43-47; L. Wouters, *De 'apogée' van het St. Thomas-genootschap te Leuven*, in: T. Brouns et al. (eds.), *Vlaanderen's hulde [...]*, pp. 83-88 en L. Wouters, *Pater Callewaert en het St.-Thomasgenootschap te Leuven 1922-1926*, in: *AKVS-Schriften*, jg. 7, 1986, nr. 13, pp. 36-38.

^ Bestuur van het Sint-Thomasgenootschap Gent,
1934-1935. [ADV, VFE 33]

liserende – scholieren- en studentenverenigingen), die in grote mate hun eigen zelfstandigheid moesten kunnen behouden en die naast de strijdpunten van de Katholieke Actie ook de Vlaamse strijd mee moesten opnemen.⁴¹ Dit ging echter in tegen de visie van de bisschoppen, die een nieuwe, “*absoluut aan de hiërarchie verknochte jeugdorganisatie*”⁴² wilden, die zich ver weg zou houden van de politiek. Callewaert hield uiteindelijk de eer aan zichzelf als hoofdredacteur van *Onze Jeugd*, toen een *In memoriam* voor Mercier in 1926 door de censuur werd tegengehouden, omdat daarin de weinig Vlaamsgezinde houding van de overleden kardinaal in voorzichtige bewoordingen werd aangekaart.⁴³ In 1971 sprak pater Nuyens zich in een artikel over *Onze Jeugd* in *Wetenschappelijke Tijdingen* nog verwonderd uit: “*Kijkend van op een afstand van bijna een halve eeuw kan men zich afvragen in welke serene naïviteit de dominikaanse overheid het aandurfde (of was het een risico-gebaar?) een uitgesproken vlaamsgezinde dominikaan als Callewaert tot hoofdredakteur aan te stellen*”. Ik denk dat deze vraag, ‘kijkend van op een afstand van bijna een eeuw’, nog steeds terecht is, hoewel ik ook het antwoord erop schuldig moet blijven. De positie van hoofdredacteur geven aan deze pater, die op dat moment al een omstreden figuur was door zijn uitgesproken ideeën op politiek vlak waarvoor hij reeds was weggestuurd, was buitengewoon riskant en in een zekere zin een kroniek van een aangekondigde mislukking.

De pater bleef ook moeilijkheden hebben in de meeste bisdommen met zijn jurisdictie om te preken en voordrachten te houden. Zo moest hij zich in de jaren '30 noodgedwongen terugplooiën op het Gentse Sint-Thomasgenootschap. De greep van de kerkelijke hiërarchie op de katholieke initiatieven geaffilieerd aan een Rijksuniversiteit waren waarschijnlijk minder sterk. Bovendien was de bisschop van Gent, Mgr. Honoré Coppieters, in het algemeen iets welwillender inzake de Vlaamse kwestie dan bv. zijn opeenvolgende collega's in Brugge, Mgr. Waffelaert en Mgr. Lamiroy.⁴⁴ Callewaert stelde zich in deze jaren ook wel wat meer *low pro-*

— 41 Zie vooral de artikels: J. Callewaert, *Onze Vlaamsche Jeugd en de herstelling in Christus*, in: *Onze Jeugd*, jg. 5, 1924, nr. 1, pp. 1-16; J. Callewaert, *Enkele beschouwingen over onze landelijke Jeugd*, in: *Onze Jeugd*, jg. 5, 1924, nr. 5, pp. 157-161; J. Callewaert, *Het vraagstuk der Vlaamsch-katholieke Jeugdorganisatie*, in: *Onze Jeugd*, jg. 5, 1924, nr. 9, pp. 327-337 en J. Callewaert, *De Opvoeding in en door de Jeugdorganisatie*, in: *Onze Jeugd*, jg. 7, 1926, nr. 5, pp. 165-174.

42 L. Vos, *Bloei en ondergang van het AKVS. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging 1914-1935*, dl. 2, Leuven, 1982, p. 315. Vos heeft het hier over de Katholieke Studenten Aktie (KSA), die door de bisschoppen werd gesticht om de plaats van enkele bestaande organisaties (zoals het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS)) in te nemen. Cf. ook het recente artikel van L. Vos, *Strijd om de studerende jeugd (1925-1935). Waarom het AKVS ten onder ging*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 74, 2015, nr. 4, pp. 124-157.

43 P.J.A. Nuyens, *Onze Jeugd. Idealistisch tijdschrift der Dominikanen (januari 1920-mei 1933)*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 30, 1971, nr. 4, p. 199 ; cf. ADVN, AC 108, D3122(1): Redactie *Onze Jeugd* (geschr. door Callewaert), “*In memoriam Z. E. Kardinaal Mercier*”.

44 R. Boudens, *Honoré Coppieters (1927-1947)*, in: M. Cloet, L. Collin & R. Boudens (eds.), *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, pp. 370-374.

file op. Door zijn herhaaldelijke botsingen met de kerkelijke overheid had hij een grote morele autoriteit verworven binnen de Vlaamse beweging. Als *éminence grise* had hij veel invloed op heel wat vooraanstaande personen, die hem dikwijls al kenden van in hun studententijd.⁴⁵

2. EEN IDEOLOGISCH PROFIEL

CALLEWAERT EN HET VNV

Om tot een goed begrip van Callewaerts ideologische positie te komen, is het noodzakelijk het milieu te bestuderen waar hij in de jaren '30 in thuis was. Dit milieu viel eigenlijk samen met het Vlaams Nationaal Verbond (VNV), de in 1933 door Staf De Clercq gestichte politieke formatie die Vlaams-nationalistisch was, fascistisch geïnspireerd en zich profileerde als katholiek. Callewaert kende verschillende topfiguren binnen het VNV persoonlijk: hierboven heb ik al Gerard Romsée vernoemd, maar er was bv. ook Reimond Tollenaere. Tollenaere was een korte periode seminarist geweest, en had in die tijd pater Callewaert als biechtvader *extra muros* gehad. Hij nam de pater over alles in vertrouwen, tot zijn liefdesperikelen toe.⁴⁶ Ook Staf De Clercq was een vriend van de pater. Samen met Odiel Spruytte (die nog had meegewerkt aan *Onze Jeugd*) had pater Callewaert een heel grote invloed op 'de Leider', zoals De Clercqs titel was binnen het VNV. Het was onder invloed van Spruytte en Callewaert dat De Clercq op een bepaald moment een samenwerking tussen het VNV en de Vlaamsgezinde vleugel van de katholieke partij weigerde, uit schrik om eventueel compromissen te moeten sluiten en zo in te boeten aan radicaliteit.⁴⁷ In 1936 trad Callewaert in het geheim op als bemiddelaar tussen het VNV en de partij Rex van Léon Degrelle toen die een nauwere samenwerking overwogen, maar uiteindelijk werd hier van afgezien.⁴⁸ In datzelfde jaar werd Callewaerts betrokkenheid bij het VNV overigens helemaal duidelijk: het merendeel van de medewerkers van het jubileumboek dat in dat jaar verscheen ter ere van Callewaerts vijftigste verjaardag, was van VNV-signatuur.⁴⁹

45 Callewaerts invloed op velen in de jaren '30 mag niet onderschat worden. Zo klaagde de hoogleraar Frank Baur medio jaren '30 over de "vergiftiging" van het Gentse studentenmilieu met radicaal gedachtegoed door pater Callewaert, Frans Daels en Jozef Goossenaerts (L. Wils, *Frans Van Cauwelaert 1932-1961. Triomf, val en wederopstanding*, Antwerpen, 2009, p. 64).

46 P.J. Verstraete, *Reimond Tollenaere. Biografie*, Kortrijk, 1996, pp. 49-50, 53-61 en 95-99.

47 Br. De Wever, *Staf De Clercq*, Brussel, 1989, pp. 73-80 en Br. De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994, pp. 229-234.

48 P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, p. 154.

49 Onder zij die bijdroegen aan het huldeboek bevonden zich T. Brouns, VNV-politicus; O. Spruytte; J. Ampe, die het jaar daarop redacteur van *Volkskamp* zou worden, het blad voor VNV-studenten; L. Wouters, die van in het prille begin actief was binnen het VNV; E. Lehembre, eveneens een VNV-politicus en L. Ryckeboer, lid van het VNV die later nog oorlogsburgemeester van Kortrijk voor de partij zou worden.

De Nieuwe Orde-idee die door het VNV werd uitgedragen, oefende ook op Callewaert een grote aantrekkingskracht uit. Het huidige maatschappelijke bestel beschouwde hij immers als richtingloos, decadent en door en door verrot.⁵⁰ Een Nieuwe Orde moest in de plaats komen, maar niet binnen het oude systeem (dus: niet via democratische weg). Het idealisme bood volgens de pater de gepaste antwoorden op de politieke, religieuze en morele crisis die er heerste: de twee idealen 'Alles Voor Vlaanderen – Vlaanderen Voor Kristus' konden voor hem samengeballd worden tot één ideaal, namelijk Christus, Koning over een zelfstandig Vlaanderen.⁵¹ De oude generaties konden een idealistische transformatie van de maatschappij niet meer bewerkstelligen volgens de pater; daarvoor was de jeugd nodig. Die idealistische jeugd had al langer genoeg van de laksheid en gematigdheid van de ouderlijke generatie. Callewaert daarentegen zag zichzelf als iemand die de jongeren de juiste idealen kon voorhouden en hen beginselvastheid kon bijbrengen. Zo roemde Ernest Van der Hallen, idealist bij uitstek, de pater nog als "*Wachter bij trouw aan een beginsel*".⁵²

VAN "HET UUR VAN VLAANDEREN" NAAR "DE RAMP VAN VLAANDEREN"

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd door de pater helemaal geïnterpreteerd in het licht van zijn pessimistisch maatschappijbeeld. Hij werd nu zelfs uitgesproken apocalyptisch: de 'inslechte' wereld werd omgewoeld "*door Gods ploegschaar*", in casu de Duitse legers.⁵³ Het VNV zag al snel een kans tot een "*greep naar de macht*" en stapte in de collaboratie. Dit werd door Callewaert toegejuicht. Hijzelf was nauw betrokken bij het Gents Studentenverbond (GSV), een zelfverklaarde eenheidsorganisatie die in oktober 1940 werd opgericht. Samen met o.m. Frans Daels zorgde de pater ervoor dat deze organisatie sterk ging aanleunen bij het VNV.⁵⁴ Elders heb ik de evolutie van Callewaerts houding tegenover de collaboratie beschreven als een shift van het "*uur van Vlaanderen*" naar de "*ramp van Vlaanderen*".⁵⁵ Samengevat betekent dit dat Callewaert aanvankelijk enthousiast was, omdat hij meende dat Nazi-Duitsland Vlaanderen onafhankelijk

— 50 Zie o.a. Provinciaal Archief Vlaamse Dominicanen, L.J. Callewaert: J. Callewaert, "Oorlogsdagboek", dl. 1, p. 5, 5 september 1939, en dl. 2, p. 2-3, 1 oktober 1940. Over het Nieuwe Orde-idee bij Callewaert, zie ook J. Dedeurwaerder, *Professor Speleers* [...], pp. 644-645.

51 J. Callewaert, *Enkele beschouwingen* [...], pp. 160-161.

52 E. Van der Hallen, *Wachter bij trouw aan een beginsel*, in: T. Brouns et al. (eds.), *Vlaanderen's hulde* [...], pp. 75-82.

53 Provinciaal Archief Vlaamse Dominicanen, L.J. Callewaert: J. Callewaert, "Oorlogsdagboek", dl. 3, p. 34, 20 april 1941.

54 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging* [...], dl. 3, pp. 190 en 198-199.

55 A. Milh, Van het "uur van Vlaanderen" tot de "ramp van Vlaanderen". Over de houding van de pater-dominicaan Jules Callewaert tegenover de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog, in: *Trajecta*, jg. 25, 2016, nr. 2 (nog te verschijnen). Het "uur van Vlaanderen" is terminologie die we ook terugvinden bij Cyriel Verschaeve, maar die Callewaert zelf al gebruikte vanaf '36.

zou maken en zelfbestuur zou geven, en dat de nazi's de katholieke Kerk met rust zouden laten.⁵⁶

Door allerlei factoren begon hij hier echter al snel aan te twijfelen. Zo las hij in de winter van '40-'41 *Der Mythos des XX. Jahrhunderts*, het bekende boek van de 'partijideoloog' van de nazi's, Alfred Rosenberg. De pater was gechoqueerd door de neopaganistische, antichristelijke en antikatholieke inhoud ervan.⁵⁷ Echter, ook al verwachtte hij het heil voor de Kerk niet meer van de nazi's, dan deed hij dit nog wel voor het heil van Vlaanderen.⁵⁸ De pater was zelfs bereid om met de Kerk opnieuw de catacomben in te gaan: *"wij moeten de vervolging niet zoeken, maar wij moeten ze ook niet vrezen. Zij behoort tot de essentie van het katholicisme en zij is het zout der katholieke geslachten"*.⁵⁹ Het *"uur van Vlaanderen"* lijkt hier dus bij de pater te primeren boven de toekomst van de Kerk. Hoe hij zijn eigen toekomst als kloosterling zag in zo'n antikatholiek, heidens naziscenario, wordt echter nergens duidelijk. De romantische ziel van Callewaert lijkt hier dus te dwepen met het catacombenideaal, zonder evenwel door te denken wat dat nu *in concreto* voor de Kerk in Vlaanderen – en dus ook voor hem – zou kunnen betekenen.

Aan de inval in de Sovjet-Unie in '41 gaf Callewaert ook zijn goedkeuring, meer nog, hij gaf de binnenvallende legers van het Derde Rijk zelfs in gedachten zijn zegen en bad voor hen.⁶⁰ Het keerpunt in zijn houding tegenover de collaboratie situeert zich in '42: zijn goede vriend Reimond Tollenaere sneuvelde aan het oostfront, VNV-leider Staf De Clercq overleed, de legers van het Derde Rijk leden een zware nederlaag bij Stalingrad, er bereikten hem berichten dat de Vlaamse en katholieke identiteit van de eerste lichten Vlaamse oostfrontstrijders niet werd gerespecteerd en er waren door de Duitsers nog altijd geen concessies gedaan op vlak van de Vlaamse zelfstandigheid.⁶¹ De pater voelde zich 'als een profeet' geroepen om iets te doen, vooraleer de *"ramp van Vlaanderen"* zich zou voltrekken.

— 56 Naar het getuigenis van pater Franziskus Maria Stratmann, een Duitse dominicaan die op de vlucht voor de nazi's aan het begin van de oorlog ondergedoken leefde in het klooster van Antwerpen, waar Callewaert op dat moment supprior was (F.M. Stratmann, *In der Verbannung. Tagebuchblätter 1940 bis 1947*, Frankfurt am Main, 1962, p. 110). Callewaert zorgde ervoor dat Stratmann uiteindelijk terecht kon bij de zusters dominicanessen van Bethanië in Lint, waar deze heel de oorlog zou blijven en er werkte als hun aalmoezenier.

57 Provinciaal Archief Vlaamse Dominicanen, L.J. Callewaert: J. Callewaert, "Oorlogsdagboek", dl. 2, pp. 124-127, 19 februari 1941. Cf. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging [...]*, dl. 3, p. 189.

58 Provinciaal Archief Vlaamse Dominicanen, L.J. Callewaert: J. Callewaert, "Oorlogsdagboek", dl. 2, p. 118, 3 februari 1941.

59 Provinciaal Archief Vlaamse Dominicanen, L.J. Callewaert: J. Callewaert, "Oorlogsdagboek", dl. 2, p. 118, 3 februari 1941.

60 Provinciaal Archief Vlaamse Dominicanen, L.J. Callewaert: J. Callewaert, "Oorlogsdagboek", dl. 3, pp. 68-69, 22 juni 1941.

61 Voor een uitvoerige beschrijving en bibliografie, zie A. Milh, Van het "uur van Vlaanderen" [...].

DE BRIEF AAN ELIAS

In april 1943 richtte de pater zich met een brief tot de nieuwe VNV-leider, Hendrik-Jozef Elias, waarin hij de manier waarop het VNV in de collaboratie stond, aanklaagde. In niet mis te verstane bewoordingen stelde hij dat het VNV zich in alles onderwierp aan de Duitsers, zonder dat er ooit een daadwerkelijke toegeving van Duitse kant tegenover stond. Hij stelde dan ook dat de VNV-leiding op haar strepen moest staan; en als er geen toegevingen kwamen, dat men dan uit de collaboratie diende te stappen – desnoods moest men hier maar de gevangenis voor in draaien. Omdat Elias Callewaerts brief naar zijn aanvoelen niet voldoende ernstig nam, verspreide de pater de brief onder coryfeeën uit het VNV en de bredere Vlaamse beweging. De brief kwam zelfs de Duitse autoriteiten onder ogen, evenwel zonder verdere gevolgen.

Toch mag de brief aan Elias niet gelezen worden als een volledige breuk met het VNV en de collaboratie. Callewaert wilde eerder een *“betere collaboratie”* voor het VNV en voor Vlaanderen.⁶² Uit de brief wordt overigens wederom duidelijk dat Callewaert in de eerste plaats keek naar hoe het met Vlaanderen ging onder Duitse bezetting; de Kerk komt hier enkel op de achtergrond ter sprake: *“het enige en het eerste principe moet zijn: Vlaanderen moet winnen. Vlaanderen moet zijn”*.⁶³ In de loop van '43 was hij overigens nog betrokken bij een clandestiene groep die Elias wilde afzetten en de koers van het VNV wilde wijzigen. Hun initiële plannen werden echter nooit uitgevoerd.⁶⁴ In de zomer van 1943 zou het VNV wel degelijk proberen om een koerswijziging door te voeren en reële concessies van de Duitsers af te dwingen in ruil voor verdere medewerking. Op langere termijn draaide dit echter op niks uit, en het VNV zou aan het einde van de oorlog worden meegesleurd in de *Götterdämmerung* van het Derde Rijk.

HET VERSLAG VOOR LEOPOLD III

Een ander document van Callewaerts hand stamt uit de zomer van 1943. Een koningsgezinde officier op rust, die zou opereren namens een comité dat ijverde voor de rehabilitatie van de vorst na de oorlog, had de pater een vragenlijst overhandigd. Dit was een soort van opiniepeiling die werd gehouden bij een aantal mensen die werden gezien als belangrijke vertegenwoordigers van de verscheidene politieke stromingen in België. Het antwoord van Callewaert zou dan uiteindelijk voor de ogen van Leopold III bestemd zijn, die zijn toekomstplannen zo zou kunnen afstemmen op de ideeën van een aantal invloedrijke figuren. In het document komt heel duidelijk Callewaerts afschuw voor de democratie en zijn hang

— 62 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*, Leuven, 1989, dl. 3, p. 239. Cf. ADVN, AC 108, D3199(8): J. Callewaert, “Brief gestuurd aan Dr Elias, Leider der Eenheidsbeweging en aan den Hoogen Raad van Leiding”, april 1943; deze brief is tevens opgenomen in P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, pp. 238-244.

63 Brief aan Elias, aangehaald in: P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, p. 239.

64 P.J. Verstraete, *Hendrik Jozef Elias. Biografie*, Kortrijk, 2005, dl. 2, pp. 649-653.

- > Juul Callewaert in de tuin van Casa del Sole, Neggio (Zwitserland), 6 april 1949. [ADV N, VFA 2616]

naar een autoritair bewind in België naar voren. Hoewel hij overtuigd Vlaams-nationalist was, suggereerde hij dat Vlaanderen binnen België mogelijk was, indien alle Vlaamse verzuchtingen zouden worden ingelost. Belangrijk was ook dat in het naoorlogse België de katholieke en pauselijke richtlijnen als uitgangspunt voor het beleid zouden worden genomen.⁶⁵ De socialistische politicus Camille Huysmans vatte het toekomstbeeld van de Belgische staat dat gepropageerd werd in Callewaerts brief aan Leopold III samen als een “*wijwaterdictatuur*”.⁶⁶

PROCES, ‘BALLINGSCHAP’ EN LEVENSEINDE

Na de oorlog werd pater Callewaert opgepakt en uiteindelijk veroordeeld tot een gevangenisstraf van zes jaar, voor het steunen tijdens de oorlog van organisaties die tot doel hadden de Belgische staat te vernietigen. In 1948 kwam de pater vervroegd vrij, onder de specifieke voorwaarde dat hij naar het buitenland zou worden gestuurd; een tweede ‘ballingschap’ dus.⁶⁷ Zijn oversten kozen ervoor hem naar het Zwitserse Neggio (kanton Ticino) te sturen, vlakbij de Italiaanse grens. Daar leefde een gemeenschap van Oostenrijkse dominicanessen, voor wie Callewaert als aalmoezenier fungeerde.

In 1950 mocht de pater terugkeren naar Vlaanderen, maar toen was zijn rol op politiek vlak helemaal uitgespeeld. Zijn reputatie straalde wel af op zijn orde, die zeker in de tweede helft van de twintigste eeuw een uitgesproken Vlaamsgezind imago had: men denke maar aan de paters Nuyens, Valentinus Walgrave, Valeer Van den Bussche, Ambroos Remi Van de Walle, Adriaan Aernouts...⁶⁸ Aan het begin van de jaren '60 werd de pater getroffen door een aantal beroertes. De gevierde *predicator generalis* verloor zijn spraakvermogen en werd zo een “*zwijgende zieke*”.⁶⁹ In 1964 overleed hij in het hospitaal in Sint-Denijs-Westrem.

— 65 Cf. J. Velaers & H. Van Goethem, *Leopold III. De Koning, het Land, de Oorlog*, Tiel, 2001, pp. 815-819. De vragenlijst en Callewaerts antwoorden zijn opgenomen in P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, pp. 245-256.

66 Aangehaald in J. Velaers & H. Van Goethem, *Leopold III [...]*, p. 818.

67 P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert [...]*, p. 201.

68 Cf. o.a. de opsomming van A. Aernouts, Homilie “Pater Callewaert” 16.03.1986, in: *AKVS-Schriften*, jg. 7, 1986, nr. 13, p. 44.

69 J. Walgrave, Pater J. Callewaert ter nagedachtenis, in: *Kultuurleven*, nr. 32, 1965, p. 19.